

Ex libris

Andrea Mantegna: Szent Sebestyén
(Kunsthistorisches Museum, Bécs)

Nagy-Laczkó Balázs

Boza, az újévi feltámadásital

*„Haj regő, rejtem!
Nyírfa-kéreg nadrágunk,
Cserfa-kéreg bocskorunk
Úgy cseszegünk-csoszogunk.”*

(Zala megyei regös ének, 1901 – Sebestyén Gyula feljegyzése)

Sebestyén (Sebastianus) császári testőrparancsnok volt, akit keresztény hitéért egy oszlophoz kötözve nyílzápor általi halálra ítélték a Kr. u. 3. században. A már halottnak hitt, alaposan teledőtt Sebestyént egy asszony vette gondozásába,

minek hatására szépen fel is épült. A nyilak ejtette sebek hasonlatossága az utókort a pestis foltjaira emlékeztették, míg szerencsés gyógyulása reményt adott a betegségben szenvedőknek és hozzátartozóiknak.

De milyen más sebekre is emlékeztethetnek minket Sebestyén sérülései? Bálint Sándor neves néprajztudós írja január 20-áról, Sebestyén napjáról, hogy

„a német hagyomány, illetőleg névazonosítás szerint – a Sebastian és a Bast \\'kéreg, háncs\\' szó hasonlatossága nyomán – ezen a napon kezd az életnedv a fában ismét megindulni, most kezdődik tehát a tavaszi megújulás”

– a fák szerencsés újévi feltámadása és Sebestyén felgyógyulása a vérző sebek kapcsán is párhuzamba állíthatók: Európa-szerte bevett szokás volt a különböző fafajtákon az apró sebek metszése, közvetlen azok „újjáéledése” előtt, a fogyasztható fanedv kinyerése céljából. Legismertebb példa erre a *nyírfalé*. Az egykori Borsod, Heves, Gömör és Nógrád vármegyék területén élő barkók a fák megcsapolásával nyert ragadós italt *bozának* nevezik, mely nem összekeverendő, a ma elsősorban a török népek körében ismert bozával, melyről Oláh Miklós is megemlékezik 1536-ban kiadott, Hungária című művében:

„Borból olyan sok van, hogy Magyarország csaknem minden vidéke terem nemes borokat, édeset és savanykásat, a kettő köztit, erőset, könnyűt, mérsékelten hatót, de fehéret jóval többet, mint vöröset. A sört a bor bőség miatt csak a birodalom kis részén ismerik; (...) a kunok ismernek egy fajta italt, melyet kölesből és vízből sajtolnak a maguk módján, ezt bozának nevezik.”

Alig több mint száz éve a gyulai lakosok is belekóstolhattak volna ez utóbbi bozába, ha lett volna hozzá merszük, a Békés 1907-es tudósítása szerint:

„Bóza árus törököket lehet látni utcáinkon, kik eddig Gyulán sohasem voltak s így a közönség kissé idegenkedve nézi őket – s italukat nem ismerve – nem igen veszi. Pedig az ital, mit bóza néven árulnak, régi magyar ital. Hajdan, mikor a szegény kunoknak szőlője, bora nem volt – tengeri kásából savanykás italt főztek, mely, ha nem is pezsgő – de szegény embernek elég alkalmas italnak bizonyult. Ma már rég elfelejtették a bózát, s csupán Magyarország déli vidékein ismerik még, illetve a Balkán tartományból hozzánk is ellátogató törökök – igyekeznek meghonosítani. Az ital előállítására a városi tanácstól hatósági engedélyt nyertek.”

Hogy hogyan is keveredhetett össze egy név alatt a két meglehetősen eltérő itóka, arra talán Istvánffy Gyula 1898-as közlésében nemrég meg is leltem a választ – aztán majd a nálam nyelvészebb olvasó eldöntheti, hogy igazam van-e vagy sem:

„helyénvaló lesz talán megemlítenem a palóczok egy sajtós itálát, a „virics”-et is, mely nem más, mint nyírfalé. Az erdőben favágással foglalkozó palócz ugyanis, ha közelben forrást nem talál, a hol szomszédját olthatná, nyírfát keres, annak a törzsét megfúrja s abba nádból vagy „bodz’fá”-ból készített kis csövecskét helyez, melyen keresztül a nyírfalé leve kicsorog.”

Meglehet, hogy a sebeikből éltető nedvet adó, majd újra lombba boruló sudár fák az oszlophoz kötözött, nyíl ejtette vérző sebeiből később felgyógyuló szent alakjára emlékeztették középkori eleinket. A nyírfalé és a megújuló életerő kapcsolatát tükrözi számos egyéb népszokásunk: Kalotaszegen hajdan nyírfavesszővel verték a tehenet, hogy sok tejet adjon; a nyírfalé füstje elűzi a

villámot és nem mellékesen az ördögöt is; vagy, ahogy Szendrey Zsigmond 1937-ben szépen összeszedte, hogy nekem már ne kelljen:

„Nyírfaágot tart kezében a szoptató asszony, csóvál feje fölött a nehéz beteg, dugnak a gyermekágyba és bölcsőbe, meg a kotlófészekbe, guzsolnak a tejesköcsögökre és köpülőre, tűznek a trágyakupacokba s vetés után a föld közepébe, éréskor a szőlő négy sarkába is. Első kihajtáskor nyírfaágot tesznek a kapuküszöbre, s nyírfagallyal verik ki, meg hajtják vásárra az állatot. Egyike a leggyakoribb szerszám- és eszközfáknak, belőle készítik a lukácscédula szegét, egyik alkotója a lucaszékének és a legtöbb helyt nyírfát használnak a termékenységvarázsló májusfául is.”

Visszatérve Szent Sebestényhez – sok más szenthez hasonlóan – időjárásjós is, régen úgy mondták, *ha Sebestyén ibolyát fog a kezében, akkor már kifele vagyunk a télből*, vagyis, ha Sebestyén napján virágozik az ibolya, akkor korai tavasz várható. Az apatini (Abthausen) németek a 19. században ezen a napon zsírban kalácsot (Kichl) sütöttek. Megették, hogy a szél le ne tépje a háztetőt, mely arra vall, hogy a január már akkoriban is nem annyira kedves szelekkel kedveskedett a Vajdaság népeinek.

Érdekesség, hogy bizony a szentek népszerűsége is egy változó valami, így Sebestyén se vezethette örökké a toplistát a pestis elleni védekezésben. A 17–18. századra már egyértelműen Rókus lépett a helyére, mely éppen az Alföld újjátelepítésének ideje, így aztán nem véletlen, hogy annyival többet találkozunk környékünkön utóbbi alakjával és nevével.

Később aztán a hitében kitartó, már felgyógyult Sebestyén ismét a hóhérok kezére került, és másodszor is halálra ítélték. Bunkókkal verték halálra, majd egy csatornába dobták – ezúttal a feltámadás sajnálatos módon elmaradt...

Megjelent a Bárka 2021/6-os számában.

Főoldal

2022. január 19.